

Кірін Роман Станіславович,

доктор юридичних наук, доцент, головний судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, Будівельний тупик, 1, м. Дніпро, 49000; kirinrs62@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>

Баранов Петро Миколайович,

доктор геологічних наук, професор, старший судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, Будівельний тупик, 1, м. Дніпро, 49000; pn2dsbaranov@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5335-4281>

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ЕКСПЕРТНО-ГЕМОЛОГІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Анотація. У науковій статті представлено сучасну авторську класифікацію суб'єктів експертно-геомологічних правовідносин, яка у загальному вигляді є наступною: 1) суб'єкти загального регулювання відносин геомологічної експертизи – Верховна Рада України, Президент України; 2) суб'єкти спеціального регулювання та загального управління відносинами геомологічної експертизи – КМУ, місцеві державні адміністрації; 3) суб'єкти спеціального управління відносинами геомологічної експертизи – Мінюст, МВС, СБУ, Мінфін, МКСК; 4) суб'єкти локальної організації та управління відносинами геомологічної експертизи – територіальні філії ДСУ, ДГЦУ, регіональні КППК, експертні установи комунальної форми власності, акредитовані геомологічні лабораторії, їх посадові особи; 5) суб'єкти безпосереднього виконання геомологічної експертизи – судові експерти, судові експерти, які не є працівниками ДСУ, штатні експерти-геомологи ДГЦУ, акредитовані ДГЦУ експерти-геомологи, інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених законом про СЕ, експертна комісія (комісійна або комплексна експертиза); 6) суб'єкти ініціювання (призначення або замовлення) проведення геомологічної експертизи – суди, правоохоронні органи, державні або приватні виконавці, музейні заклади, суб'єкти господарювання, юридичні або фізичні особи; 7) постійно та тимчасово діючі суб'єкти консультативно-дорадчих геомологічних відносин – Координаційна рада з проблем судової експертизи, Міжвідомча робоча група з врегулювання питань експертної оцінки щєбеню з природного каміння при його експорті з України; 8) суб'єкти допоміжних геомологічних відносин – уповноважений орган на здійснення імпорту, орган експорту, одержувач (імпортер), відправник (експортер), мистецтвознавці, фондово-закупівельні комісії музеїв.

Запропоновано підхід до диференціації суб'єктів експертно-геомологічних відносин, визначений геомологічним і судово-експертним законодавством, за критерієм їх основного та додаткового функціонального призначення. Виявлено дискусійний характер вживання термінів «незалежний експерт, «незалежна експертиза», «гарантії правильності висновку експерта».

Ключові слова: геомологічна експертиза, дорожочінне каміння, суб'єкти, судово-експерта діяльність, незалежний експерт, правильність висновку.

Kirin Roman Stanislavovich,

Doctor of Juridical Science, Associate Professor, Chief Forensic Expert at the Dnipropetrovsk Research Forensic Centre of the MIA of Ukraine, 1, Budivelnii Tulyk, Dnipro, 49000; kirinrs62@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>

Baranov Petro Mykolayovich,

Doctor of Geological Sciences, Professor, Senior Forensic Expert at the Dnipropetrovsk Research Forensic Centre of the MIA of Ukraine, 1, Budivelnii Tulyk, Dnipro, 49000; pn2dsbaranov@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5335-4281>

CLASSIFICATION OF SUBJECTS OF EXPERT GEMOLOGICAL LEGAL RELATIONS

Abstract. The article presents the author's modern classification of subjects of gemological expert legal relations, which is generally as follows: 1) subjects of general regulation of gemological expertise relations – the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine; 2) subjects of special regulation and general management

of gemological expertise relations – the CMU, local state administrations; 3) subjects of special management of gemological expertise relations – MJ, MIA, SSU, MF, MCSC; 4) subjects of local organization and management of gemological expertise relations – territorial branches of the SSI, SGCU, regional SEAC, expert institutions of municipal ownership, accredited gemological laboratories, their officials; 5) subjects of direct performance of gemological examination – forensic experts, forensic experts who are not employees of the SSI, staff gemological experts of the SGCU, gemological experts accredited by the SGCU, other specialists (experts) in the relevant fields of knowledge in the manner and under the conditions determined by the Law on SE, an expert commission (commission or comprehensive examination); 6) subjects of initiation (appointment or ordering) of gemological examination – courts, law enforcement agencies, public or private executors, museums, business entities, legal entities or individuals; 7) permanent and temporary acting subjects of consultative and advisory gemological relations – the Coordination Council on Forensic Expertise, the Interagency Working Group on the Settlement of Issues of Expert Evaluation of Crushed Stone when Exported from Ukraine; 8) subjects of auxiliary gemological relations – the authorized body for import, export body, recipient (importer), consignor (exporter), art historians, and museums' fund and purchase commissions.

The author proposes an approach to differentiating the subjects of expert gemological relations, as defined by gemological and forensic legislation, by the criterion of their main and additional functional purpose. The author reveals the controversial nature of the use of the terms «independent expert», «independent examination», «guarantees of the correctness of the expert's opinion».

Key words: gemological expertise, precious stones, subjects, forensic expert activity, independent expert, correctness of the conclusion.

Постановка проблеми. Гемологія (від лат. *gemma* – «самоцвіт, дорогоцінний камінь» та грецьк. *λόγος* – «слово, розум») як наука про дорогоцінне каміння (далі – ДК), сукупність даних про їх фізичні властивості, особливості хімічного складу, декоративно-художні переваги мінералів і мінеральних агрегатів, що використовуються в ювелірному і каменерізному виробництві, має давні коріння. Однією з перших вітчизняних робіт вважається трактат Ф. Прокоповича «Про камені й геми» (1705–1709 рр.), де описано ряд ДК, напівдорогоцінного (далі – НДК) та виробного каміння. І лише з появою точних методів дослідження мінеральної речовини починають формуватися сучасні уявлення про гемологію (кінець XIX ст.), згодом будуть сформульовані цілі та завдання гемологічної науки [1].

До сфери пізнання загальної гемології входять такі її напрями як: – ювелірна гемологія; – декоративна гемологія; – історико-культурна гемологія; – мистецтвознавча гемологія; – економічна гемологія; – геолого-гірнична гемологія; – мінералогічна гемологія; – медична гемологія; – контрольно-експертна гемологія; – фондова гемологія; – юридична гемологія тощо. Для сучасної гемологічної науки та практики поширеними є сфери діяльності, пов'язані з діагностичними, описовими, естетичними, генетичними, прикладними, техніко-економічними, експериментальними, регіональними, оціночними та іншими аспектами ДК і НДК.

Зокрема, новітнє гемологічне законодавство України бере свій відлік з прийняття наприкінці 1991 р. постанови Президії Верховної Ради України «Про створення запасу дорогоцінних

металів і дорогоцінних каменів в Україні» [2], в якій Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) було доручено, у тому числі, забезпечити здійснення державного пробірного нагляду та встановити контроль за використанням дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів (далі – ДМіДК) на державних підприємствах і в установах.

Однією зі складових гемології в цілому та гемологічного законодавства зокрема є інститут гемологічної експертизи. Не дивлячись на те, що базовому джерелу гемологічного права невдовзі виповниться вже 30 років [3] (далі – закон про ДМіДК), цей вид експертизи є відносно новим напрямком судово-експертної діяльності (далі – СЕД), що вимагає, перш за все, аналізу й упорядкування її правового регулювання. В свою чергу, якщо розглядати склад експертно-гемологічних правовідносин, то розпочати слід саме з їх суб'єктного кола, тобто сукупності тих осіб, які на підставі норм права можуть бути учасниками цих правовідносин, носіями відповідних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми суб'єктного складу гемологічних правовідносин, в силу свого міжгалузевого характеру, достатньо значного об'єму та відносної складності їх вирішення, хоча і були у полі зору дослідників таких галузей знань як мінералогія, геологія, екологія, економіка, бізнес, управління, проте залишалися не надто затребувані й розглядалися у відповідній площині. Подібна ситуація спостерігається і у юридичній науці, де питання у сфері ДК розглядалися вченими, що представляють адміністративне, цивільне, господарське, екологічне та кримінальне право.

Зокрема, дослідженням окремих блоків гемологічних та експертно-гемологічних правовідносин була присвячена достатньо представницька кількість статей. Так, у навчальному посібнику І.В. Квасниці відмічає, що до ДК і НДК часто помилково відносять і такі органогенні утворення як перли, корали, бурштин, а іноді і гірські породи. Навіть у класифікації рекомендованій до використання гемологами-експертами в Україні на жаль є такі помилки [4, с. 19]. Варто погодитися із науковцем лише відносно коралів (мінералів, утворених колоніями морських безхребетних скелетів крихтих тварин та поліпів), які дійсно не належать до дорогоцінного каміння органогенного утворення (далі – ДКОУ). Щодо поняття «гірські породи», то воно є узагальнюючим, під яким розуміються природні мінеральні агрегати, що утворюють літосферу Землі у вигляді самостійного геологічного тіла (наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 18.03.2010 р. № 61 «Про затвердження Правил охорони праці під час розробки родовищ корисних копалин відкритим способом»). В іншій редакції, а саме «гірничі породи», Гірничий закон України (від 06.10.1999 р. № 1127-XIV) вживає у такому значенні – природні агрегати однорідних або різних мінералів, утворених за певних геологічних умов у земній корі або на її поверхні. Нарешті відносно перлів та бурштину в сировині, необробленому та обробленому вигляді, слід визнати позицію І.В. Квасниці помилковою, адже вона протирічить приписам ст. 1 закону про ДМіДК.

Натомість варто погодитися із думкою І. Руденької, яка справедливо відзначила, що наразі недостатня увага приділяється проблемам створення гемологічних лабораторій, закупівлі гемологічного обладнання, підготовці експертів за експертною спеціальністю 17.1. «Дослідження ДК, НДК та декоративного каміння» [5, с. 298].

Чистякова Г. С., підсумовуючи результати свого дослідження, доходить висновку про важливість питань, які виникають при діагностиці каменів, а саме: які бувають камені за походженням, чим відрізняються, як їх діагностувати [6, с. 403].

Ці та кілька публікацій інших авторів свідчать про достатній інтерес як до гемології загалом так і до окремих аспектів гемологічної експертизи зокрема. Також слід відмітити, що авторами у попередніх статтях були розглянуті особливості судово-гемологічної експертизи перлів і бурштину [7], проблеми нормативно-правового регулювання у сфері гемологічної

експертизи [8], правове забезпечення оцінки та продажу об'єктів гемологічних відносин [9] тощо. Натомість питання суб'єктного складу експертно-гемологічних відносин окремо не розглядалося.

Тому **метою статті** є розробка сучасної класифікації суб'єктів експертно-гемологічних відносин на основі аналізу чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Поставлена мета статті, на перший погляд, не відноситься до категорії надскладних, адже класифікації суб'єктів розроблені практично у кожній галузі, підгалузі чи інституті певного правового угруповання. Така ситуація обумовлена тим, що класифікація суб'єктів конкретних правовідносин має важливе теоретико-прикладне значення, оскільки лише їх наявність викликає необхідність виникнення і здійснення цих правовідносин. У суспільстві немає і не може бути правовідносин не тільки безоб'єктних, а й безсуб'єктних, оскільки саме суб'єкти здатні: 1) брати участь у експертно-гемологічних правовідносинах; 2) мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки; 3) своїми діями набувати та здійснювати експертно-гемологічні права; 4) своїми діями створювати та виконувати експертно-гемологічні обов'язки, а також нести відповідальність у разі їх невиконання.

Водночас ситуація із суб'єктним колом у сфері гемологічної експертизи не виглядає досить простою. Першопричиною такої позиції є наявність двох родових груп суб'єктів, правовий статус яких визначений різними законодавчими блоками, а саме:

1) суб'єкти, статус яких визначений гемологічним законодавством (ст.ст. 5, 15, 20 закону про ДМіДК);

2) суб'єкти, статус яких визначений судово-експертним (Закон України «Про судову експертизу» [10], далі – закон про СЕ), адміністративним, процесуальними (цивільним, господарським, кримінальним) галузями законодавства, а також законодавством про адміністративне судочинство.

Поділ суб'єктів за критерієм виду експертизи на судову та позасудову наразі не є актуальним, адже у світлі останніх змін, внесених до закону про СЕ (ст. 7), суб'єктами СЕД є:

1) державні спеціалізовані установи (далі – ДСУ): 1.1) науково-дослідні установи судових експертиз (далі – НДУСЕ) Міністерства юстиції України (далі – Мінюст); 1.2) НДУСЕ, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; 1.3) екс-

пертні служби Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС), Міністерства оборони України, Служби безпеки України (далі – СБУ) та Державної прикордонної служби України;

2) територіальні філії ДСУ;

3) експертні установи комунальної форми власності;

4) судові експерти, які не є працівниками ДСУ;

5) інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених законом про СЕ.

Таким чином чинне законодавство урівнює правовий статус суб'єктів експертно-гемологічних відносин, визначений як гемологічним так і судово-експертним законодавством. Тобто обидві групи цих суб'єктів можуть проводити і судову і позасудову гемологічну експертизу. За таких умов варто підійти до їх диференціації з точки зору критерія основного та додаткового функціонального призначення суб'єкта. Відтак цю групу можна представити наступним чином:

1) суб'єкти, основне функціональне призначення яких визначене судово-експертним законодавством і полягає у проведенні судової гемологічної експертизи, додаткове – у проведенні позасудової гемологічної експертизи;

2) суб'єкти, основне функціональне призначення яких визначене гемологічним законодавством і полягає у проведенні позасудової гемологічної експертизи, додаткове – у проведенні судової гемологічної експертизи.

Очевидно, що у законі про СЕ визначено лише коло суб'єктів СЕД, але коло суб'єктів експертно-гемологічних відносин є більш широким і згадується у цьому законі лише опосередковано. Зокрема, мова йде про КМУ, який, відповідно до ст.ст.8, 18 закону про СЕ, затверджує:

1) Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Мініюсті;

2) Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз;

3) розмір і порядок встановлення оплати праці судових експертів-працівників ДСУ (надбавок, доплат до посадового окладу, премій та інших виплат).

Прикро, але у чинній редакції закону про СЕ немає навіть розділу, який встановлював би повноваження державних органів регулювання та управління судово-експертними відносинами. Але, що найбільше дивує, відсутній подібний розділ й в основному законопроекті про СЕД № 6284 від 05.11.2021 р., який власне і вноситься КМУ. Інший, альтернативний проект закону про СЕД № 6284-1 від 19.11.2021 р. визначає лише

зміст державного регулювання СЕД та відповідний уповноважений орган виконавчої влади (далі – ОВВ). Так само розкривається зміст СЕД й у законопроекті № 6284-2 від 22.11.2021 р. про СЕД та самоврядування судових експертів, але в ньому державне регулювання СЕД покладається на Національну експертну службу України, як центральний ОВВ, діяльність якого спрямовується і координується КМУ. Нарешті варіант № 6284-3 від 23.11.2021 р. уявляється невдалою спробою реінкарнації чинного анахронізму у вигляді закону про СЕ, який оздоблений приписом про повноваження Мініюсту у взаємодії із громадськими організаціями судових експертів. Тож, наведені проекти законів про СЕД вимагають оперативного реагування на положення загальних засад техніки нормопроекування, встановлених Законом України «Про правотворчу діяльність» (від 24.08.2023 р. № 3354-IX).

Ще одним суб'єктом спеціального регулювання та загального управління відносинами гемологічної експертизи слід визнати місцеві державні адміністрації, які хоча і незадіяні напряму у регулюванні СЕД, проте здатні здійснювати певний регулюючий та управлінський вплив.

Державне управління та державне регулювання в експертній сфері дійсно є взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими одне одного явищами. Якщо термін «державне управління» наразі розглядається у Концепції адміністративної реформи в Україні (затверджена Указом Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98) як вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського (організуючого) впливу на ті сфери і галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень ОВВ, то поняття «державне регулювання» у загальному розумінні національне законодавство взагалі не розкриває.

При цьому до системи державного управління включено й такий його складовий елемент як суб'єкти управління, тобто – ОВВ, що наділені державно-владними повноваженнями, за допомогою яких реалізують волю держави, її завдання та функції. Для об'єкта управлінських відносин, тобто, в нашому випадку – діяльності у сфері гемологічної експертизи, рішення суб'єкта є обов'язковими.

Так, у законі про ДМіДК (ч. 1 ст. 3 «Державне управління у сфері видобутку, виробництва, використання, зберігання ДМіДК та контролю за операціями з ними») визначені функції управління

ОВВ України у сфері видобутку, виробництва, використання, зберігання ДК, НДК та ДКОУ та контролю за операціями з ними. Крім того, слід враховувати, що цей закон має в назві термін «державне регулювання», а у ч. 2 вказаної статті зазначено, що його положення поширюються і на відносини у сфері державного регулювання видобутку, виробництва, використання, зберігання та контролю за операціями з ДКОУ та НДК.

Тобто, по суті, закон про ДМіДК розмежовує не суб'єктів, а управлінські та регулюючі функції. Зокрема, у ст.ст. 16 та 16-1 визначені відповідно: а) функції центрального ОВВ, що забезпечує формування державної фінансової політики, у сфері державного регулювання видобутку, виробництва, використання та зберігання ДМіДК; б) функції центрального ОВВ, що реалізує державну політику у сфері державного пробірного контролю. Наразі обидві переліки функцій, згідно із Положенням (затверджене постановою КМУ від 20.08.2014 р. № 375), виконує один і той самий центральний ОВВ, а саме – Міністерство фінансів України (далі – Мінфін).

Також слід враховувати, що відповідно до ст. 8 закону про СЕ, міністерства та інші державні органи здійснюють у визначеному ними порядку контроль за дотриманням законодавства з питань СЕД ДСУ, що належать до сфери їх управління.

Гемологічна експертиза відноситься до самостійного, одного з основних видів експертиз. В системі Експертної служби МВС цей вид експертизи було додано наприкінці 2016 р. Зберігся він і у чинній редакції наказу МВС від 21.09.2020 р. № 675 – індекс і вид експертної спеціальності: 17.1 Дослідження ДК, НДК та декоративного каміння. Для НДУСЕ Мінюсту вид гемологічної експертизи та відповідні експертні спеціальності (17.1.1 Дослідження ДК; 17.1.2 Дослідження діамантів; 17.1.3 Дослідження ДКОУ; 17.1.4 Дослідження НДК; 17.1.5 Дослідження декоративного каміння), за якими присвоюється кваліфікація судового експерта, був встановлений наказом Мінюсту від 10.01.2019 р. № 82/5 шляхом внесення змін до відомчого Положення (наказ Мінюсту від 03.03.2015 р. № 301/5).

У ч. 2 ст. 15 закону про ДМіДК встановлено, що Мінфін та державні установи пробірного контролю в порядку, встановленому нормативно-правовими актами, провадять, у тому числі, експертизи вставок ДК, музейних предметів, які містять ДМіДК та оцінку вставок ДК.

Ч. 4 цієї ж статті присвячена Державному гемологічному центру України (далі – ДГЦУ), який відповідно до законодавства проводить:

– незалежну експертизу та контроль за якістю сировини і виробів з ДК, ДКОУ та НДК, а також виробів з ними;

– експертну оцінку ДК, ДКОУ та НДК, зарахованого до Державного фонду ДМіДК України;

– гемологічні дослідження сировини;

– інші роботи за розпорядженнями уповноважених органів, пов'язані з незалежною експертизою ДК, ДКОУ та НДК.

В цьому переліку повноважень вбачається неоднозначним поняття «незалежна експертиза». По-перше, виходячи з дефініції «незалежна експертиза (дослідження) продукції» (Закон України «Про захист прав споживачів від 10.06.2023 р. № 3153-IX, набере чинності не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану), подібний вид експертизи володіє наступними ознаками: а) об'єкт експертизи – продукція, експертний висновок або інший встановлений законодавством результат дослідження; б) суб'єкт експертизи – акредитовані лабораторії, незалежні експерти, яким надано право на проведення експертизи згідно із законодавством.

По-друге, аналіз поняття «незалежний експерт», наведеного у Порядку проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби (наказ Міністерства охорони здоров'я України від 26.08.2005 р. № 426 у редакції наказу від 23.07.2015 р. № 460), дозволяє виокремити такі його характеристики: а) незалежний експерт – фізична особа; б) незалежний експерт повинен мати відповідний рівень кваліфікації, спеціальні знання; в) незалежний експерт на замовлення заявника може здійснювати наукову чи науково-технічну експертизу; г) незалежний експерт повинен відповідати перед заявником за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання заявника на проведення експертизи; д) незалежний експерт не є автором, дослідником об'єкта експертизи; е) незалежний експерт не повинен працювати експертом у закладах або організаціях, що офіційно визначені як експертні органи об'єктів наукової і науково-технічної діяльності щодо обігу об'єкта експертизи; ж) незалежний експерт не може бути іншим чином пов'язаний з офіційними експертними органами, центральним ОВВ, що забезпечує формування державної політики у сфері об'єкта експертизи, або вповноваженими ним органами;

По-третє, ст. 14.1.226 Податкового кодексу України дає підстави для наступних висновків:

1) незалежним експертом слід визнавати самозайняту особу – платника податку, який

проводить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої незалежної професійної діяльності;

2) незалежна експертна діяльність – участь фізичної особи в експертній діяльності за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем.

Таким чином, положення про те, що наукова бюджетна установа ДГЦУ, яка належить до сфери управління Мінфіну, тобто виконує його накази і розпорядження (наказ Мінфіну від 19.07.2004 р. № 465), утримання якої здійснюється за рахунок загального та спеціального фондів Державного бюджету України, а її директор у своїй діяльності є підзвітним Мінфіну та вирішує питання прийому на роботу, переміщення і звільнення працівників ДГЦУ, проводить «незалежну експертизу» є не тільки декларативним, а й таким, що протирічить чинному законодавству.

«Незалежність експерта» має розглядатися як його здатність і можливість діяти самостійно, бути захищеним від тиску ззовні та характеризується ознаками його професіоналізму, наявності знань, правовим статусом та відносинами із експертною установою. Незалежною експертизою вважатиметься тоді, коли відсутній тиск на експерта з боку зацікавленої сторони. Зокрема, якщо експерт або члени експертної комісії, які проводять експертне дослідження, не перебувають у службовій чи іншій залежності від експертної установи або комісії, що раніше проводили експертизу одного й того ж або іншого об'єкта, а також ОБВ, установ, посадових осіб, громадян, зацікавлених у результатах незалежної експертизи.

При цьому, на нашу думку, не слід ототожнювати поняття «незалежність експерта» та «гарантії незалежності експерта». Перелік останніх наведений у ст. 4 закону про СЕ і, у загальному розумінні, являють собою створення умов, що забезпечують незалежність експерта, тобто є одним зі способів асекурації виконання зобов'язань держави (гаранта) перед судовим експертом.

Ще більш неоднозначним уявляється словосполучення «гарантії правильності висновку експерта», адже «правильність» чи «неправильність» передбачає наявність заздалегідь сформованої відповіді, яка, на думку особи, що сформулювала завдання чи питання, є однозначно вірною, істинною, позбавленою помилок, такою, що відповідає дійсності. Але хто має або може оцінити «правильність висновку» – суддя або замовник, який поставив перед експертом

питання, чи інший експерт, який має власний (не завжди «правильний») погляд на зміст відповіді? Адже з філософської точки зору немає нічого абсолютно правильного або абсолютно неправильного, проте в науковій основі предмета правоти і неправоти мають лежати факти, а не думки.

Наприклад, відповідно до процесуального законодавства, суд окремо оцінює належність, допустимість і достовірність висновку експерта. Така оцінка здійснюється за внутрішнім переконанням судді (суду), що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявного у справі висновку експерта, який не має для суду заздальгідь встановленої сили.

Повертаючись до ДГЦУ, як суб'єкта експертно-гемологічних правовідносин, слід зазначити, що маючи справу конкретними, реальними ДК та виробами з них, він належить до групи суб'єктів використання, експертизи і застосування ДК, ДКОУ та НДК. Виходячи з аналізу приписів закону про ДМіДК гемологічну експертизу проводять у випадках: – зарахування цінностей до Історичного фонду ДМіДК України; – оцінки вставок ДК, музейних предметів, які містять ДК; – незалежної експертизи та контролю за якістю сировини і виробів з ДК, а також виробів з ними, експертної оцінки ДК, яку проводить саме ДГЦУ.

Крім того, уповноваженими особами ДГЦУ, як одними з основних суб'єктів, проводяться всі необхідні експертні роботи та оформлення супровідних документів при митному оформленні алмазів, що ввозяться на митну територію України і що вивозяться за її межі (постанова КМУ від 12.03.2003 р. № 307). У цих відносинах беруть участь наступні допоміжні (додаткові) суб'єкти: – уповноважений орган на здійснення імпорту; – орган експорту; – одержувач (імпортер); – відправник (експортер). Оформлення Сертифікатів та вирішення інших питань впровадження вимог сертифікаційної схеми Кімберлійського процесу в Україні також здійснює ДГЦУ (наказ Мінфіну від 09.04.2003 р. № 276).

Навчання за напрямками підготовки експертів-гемологів згідно із затвердженою навчальною програмою (наказ Мінфіну від 07.08.2001 р. № 365), а також роботи, пов'язані з проведенням експертизи ДК та НДК, оплачуються згідно тарифів, затверджених наказом Мінфіну від 24.06.2015 р. № 593 (у редакції наказу від 18.06.2024 р. № 295).

Крім того, на ДГЦУ відповідними постановами КМУ покладені обов'язки щодо: – акре-

дитації та підготовки експертів-гемологів ДК, НДК та декоративного каміння (постанова від 26.06.1996 р. № 673); – видання довідників оптових цін на діаманти, ДК, НДК та декоративне каміння (постанова від 31.05.1995 р. № 369); – оцінки вартості природного каміння та видачу свідоцтва про його оцінку (постанова від 27.07.1994 р. № 512).

Правила атестації торгових партій природного каміння (наказ Мінфіну від 06.12.2000 р. № 313) встановлюють для суб'єктів господарювання порядок її проведення та складання спеціального документа (атестата) за результатами експертизи. Останній може складатися лише особою, яка має відповідну кваліфікацію експерта-гемолога (працівником ДГЦУ або особою, що акредитована ДГЦУ).

Згідно із Порядком унесення й використання даних Реєстру власних і торгових назв ДК, ДКОУ та НДК і декоративного каміння з родовищ України рішення про внесення їх власної й торгової назв до Реєстру приймає комісія експертів, яка утворюється за наказом ДГЦУ. При потребі до складу комісії залучаються фахівці з інших організацій (наказ Мінфіну від 06.12.2000 р. № 312).

Слід відмітити також і розуміння Мінфіном (ДГЦУ) окремих гемологічних термінів та понять, що вживаються у Положенні про акредитацію експертів-гемологів ДК, НДК та декоративного каміння (додаток 9 до наказу Мінфіну від 29.01.1997 р. № 19) в такому значенні:

- гемологічна експертиза – сукупність операцій з діагностики (ідентифікації), оцінки якості і вартості та визначення інших характеристик гемологічних об'єктів;
- експерт-гемолог, експерт декоративного каміння – фізична особа, що має відповідне кваліфікаційне свідоцтво;
- акредитація експертів-гемологів ДГЦУ – це делегування експертам, згідно з цим Положенням, прав ДГЦУ виконувати добровільну чи обов'язкову гемологічну експертизу, згідно з кваліфікацією, та видавати експертні висновки встановленого зразка.

Акредитація експертів проводиться акредитаційною комісією ДГЦУ та є чинною на всій території України. При цьому у зазначеному Положенні також є пояснення, відповідно до якого добровільна експертиза виконується акредитованими експертами на замовлення, а обов'язкова експертиза – для обслуговування юридичних та фізичних осіб у випадках, передбачених чинним законодавством.

Інструкція ДГЦУ [11] визначає порядок виконання гемологічної експертизи декора-

тивного каміння у сировині, обробленому та необробленому вигляді, виробів з нього, а також його штучних аналогів, гірських порід та мінеральних речовин, також поділяє суб'єктів її проведення на: 1) штатних експертів-гемологів ДГЦУ; 2) акредитованих ДГЦУ експертів-гемологів. При цьому Форми висновків за результатами експертизи гемологічних об'єктів, які ними видаються (додатки № 10, № 11 до наказу Мінфіну від 29.01.1997 р. № 19) відрізняються лише кінцевими реквізитами. Якщо експертизу проводив штатний експерт-гемолог ДГЦУ, то вказуються його та директора ДГЦУ ініціали, прізвище та підписи, а якщо висновок зроблений експертом-гемологом, акредитованим ДГЦУ, то в ньому, окрім його підпису, ініціалів та прізвища, зазначається номер акредитаційного посвідчення [12].

Ще одним суб'єктом, завданням якого є оптимізація та спрощення виконання ДГЦУ експертних операцій є Міжвідомча робоча група з врегулювання питань експертної оцінки щобеню з природного каміння при його експорті з України [13].

Експертизи, що проводяться з метою визначення оціночної та страхової вартості музейних предметів Міністерства культури та стратегічних комунікацій України (далі – МКСК), здійснюються фондово-закупівельними комісіями музеїв із залученням профільних експертів-фахівців. Проведення експертизи оцінки вартості предметів, які містять ДК, здійснюється відповідно фахівцями регіональних казенних підприємств пробірного контролю (далі – КППК) та ДГЦУ, які уповноважені на виконання цих робіт у встановленому законодавством порядку (наказ Міністерства культури і мистецтв України від 13.07.1998 р. № 325). Експертизу вставок ДК, музейних предметів, які містять ДК можуть проводити КППК, юридичні та фізичні особи, які є суб'єктами господарювання (наказ Мінфіну від 20.10.1999 р. № 244 у редакції наказу від 07.09.2020 р. № 547).

Суб'єктами, що використовують висновки гемологічної експертизи, відповідно до наказу Міністерства культури України від 15.11.2019 р. № 877, є суб'єкти проведення державної експертизи культурних цінностей – заявники, організатори експертизи, експерти та мистецтвознавці.

Нарешті, слід віднести до групи суб'єктів безпосереднього виконання гемологічної експертизи й суб'єктів СЕД, визначених у відповідному законодавстві, оскільки судові експерти НДУСЕ Мінюсту та експертної служби МВС також проводять даний вид експертизи, експертних досліджень та оцінки ДК [14].

Підставою для проведення експертизи згідно із наказом Мінфіну від 20.10.1999 р. № 244 (у редакції наказу від 07.09.2020 р. № 547) можуть бути: – ухвали судів; – звернення або постанови правоохоронних органів, державних виконавців, приватних виконавців; – звернення музейних закладів; – заяви суб'єктів господарювання та фізичних осіб.

Відповідно до ст. 7-1 закону про СЕ підставами проведення судової експертизи (обстеження і дослідження) є: – відповідне судове рішення; – рішення органу досудового розслідування; – договір з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб.

В Інструкції Мінюсту про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (наказ від 08.10.1998 р. № 53/5 у редакції наказу від 26.12.2012 р. № 1950/5) зазначено, що підставою для проведення експертизи відповідно до чинного законодавства є: – процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом); – договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи; – реєстраційна картка або інший документ у випадках, передбачених законом. В інших випадках проводиться експертне дослідження, підставою для якого є договір з експертом чи експертною установою.

Нарешті, згідно із Інструкцією з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби МВС (наказ МВС від 17.07.2017 р. № 591) підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є: – процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом); – письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (залучення експерта). Підставою для проведення експертного дослідження є письмова заява (лист) юридичної або фізичної особи (ініціатора) експертного дослідження.

Таким чином, чинним законодавством сформована ще один вид суб'єктів експертно-гемологічних відносин, а саме – суб'єкти ініціювання проведення гемологічної експертизи. Важливою ознакою для їх диференціації як раз і є наведені вище підстави для проведення експертизи. В даному випадку йдеться про статус ініціатора експертизи. Так, при призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою (диспозитивний характер), а якщо такої згоди не досяг-

нуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд (імперативний характер). Крім того, з урахуванням обставин справи, суд має право визначити експерта чи експертну установу самостійно. У разі необхідності суд може призначити: а) декілька експертів для підготовки одного висновку (комісійна або комплексна експертиза); б) декілька експертиз, додаткову чи повторну експертизу.

Висновки. Таким чином, аналіз чинного законодавства України дозволив представити наступні результати дослідження.

1. Розроблено сучасну класифікацію суб'єктів експертно-гемологічних відносин, яка у загальному вигляді є наступною: 1) суб'єкти загального регулювання відносин гемологічної експертизи – Верховна Рада України, Президент України; 2) суб'єкти спеціального регулювання та загального управління відносинами гемологічної експертизи – КМУ, місцеві державні адміністрації; 3) суб'єкти спеціального управління відносинами гемологічної експертизи – Мінюст, МВС, СБУ, Мінфін, МКСК; 4) суб'єкти локальної організації та управління відносинами гемологічної експертизи – територіальні філії ДСУ, ДГЦУ, регіональні КППК, експертні установи комунальної форми власності, акредитовані гемологічні лабораторії, їх посадові особи; 5) суб'єкти безпосереднього виконання гемологічної експертизи – судові експерти, судові експерти, які не є працівниками ДСУ, штатні експерти-гемологи ДГЦУ, акредитовані ДГЦУ експерти-гемологи, інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених законом про СЕ, експертна комісія (комісійна або комплексна експертиза), 6) суб'єкти ініціювання (призначення або замовлення) проведення гемологічної експертизи – суди, правоохоронні органи, державні або приватні виконавці, музейні заклади, суб'єкти господарювання, юридичні або фізичні особи; 7) постійно та тимчасово діючі суб'єкти консультативно-дорадчих гемологічних відносин – Координаційна рада з проблем судової експертизи, Міжвідомча робоча група з врегулювання питань експертної оцінки щабелю з природного каміння при його експорті з України; 8) суб'єкти допоміжних гемологічних відносин – уповноважений орган на здійснення імпорту, орган експорту, одержувач (імпортер), відправник (експортер), мистецтвознавці, фондово-закупівельні комісії музеїв.

2. Аргументовано, що чинне законодавство урівнює правовий статус суб'єктів експертно-гемологічних відносин, визначений як гемологіч-

ним так і судово-експертним законодавством. За таких умов пропонується підійти до їх диференціації з точки зору критерія основного та додаткового функціонального призначення суб'єкта: 1) суб'єкти, основне функціональне призначення яких визначене судово-експертним законодавством і полягає у проведенні судової гемологічної експертизи, додаткове – у проведенні позасудової гемологічної експертизи; 2) суб'єкти, основне функціональне призначення яких визначене гемологічним законодавством і полягає у проведенні позасудової гемологічної експертизи, додаткове – у проведенні судової гемологічної експертизи.

3. Встановлено, що у законі про СЕ визначено лише коло суб'єктів СЕД, але коло суб'єктів експертно-гемологічних відносин є більш широким і згадується у цьому законі лише опосередковано, а розділ, який встановлював би повноваження державних органів регулювання та управління судово-експертними відносинами взагалі відсутній. Недостатньо уваги регулюванню цього блоку приділено й у наявних законопроектах про СЕД: № 6284 – відсутній; № 6284-1 – зміст державного регулювання СЕД та відповідний уповноважений ОВВ; № 6284-2 – державне регулювання СЕД покладається на Національну експертну службу України; № 6284-3 – відсутній. Подібна ситуація вимагає кореляції змісту цих проєктів із положеннями загальних засад техніки нормопроєкування.

4. Виявлено дискусійний характер вживання терміну «незалежний експерт» та «незалежна експертиза» по відношенню до штатних експертів ДСУ та ДГЦУ. Запропоновано розглядати поняття «незалежність експерта» як його здатність і можливість діяти самостійно, бути захищеним від тиску ззовні та характеризується ознаками його професіоналізму, наявності знань, правовим статусом та відносинами із експертною установою. Незалежною експертиза може вважатися лише тоді, коли відсутній тиск на експерта з боку зацікавленої сторони, як то – експерт або члени експертної комісії, які проводять експертне дослідження, не перебувають у службовій чи іншій залежності від експертної установи або комісії, що раніше проводили експертизу одного й того ж або іншого об'єкта, а також від ОВВ, установ, посадових осіб, громадян, зацікавлених у результатах незалежної експертизи. Не слід ототожнювати поняття «незалежність експерта» та «гарантії незалежності експерта», адже останні у загальному розумінні являють собою створення умов, що забезпечу-

ють незалежність експерта, тобто є одним зі способів асекурації виконання зобов'язань держави (гаранта) перед експертом.

5. Розкрито неоднозначність словосполучення «гарантії правильності висновку експерта», адже «правильність» чи «неправильність» передбачає наявність заздалегідь сформованої відповіді, яка, на думку особи, що сформулювала завдання чи питання, є однозначно вірною, істинною, позбавленою помилок, такою, що відповідає дійсності. Але закон не дає відповіді на питання щодо права чи обов'язку певної особи (осіб), яка має або може оцінити «правильність висновку». В науковій основі предмета правоти і неправоти мають лежати лише факти, а не позиції, думки. За процесуальним законодавством суд окремо оцінює належність, допустимість і достовірність висновку експерта. Така оцінка здійснюється за внутрішнім переконанням судді (суду), що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наданого висновку

6. Запропоновано диференціювати суб'єктів ініціювання проведення гемологічної експертизи за ознакою підстав для проведення експертизи та статусу ініціатора експертизи. Так, при призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою. В даному випадку підстави для проведення експертизи мають договірний, диспозитивний характер, який поширюється й на випадки її замовлення юридичними або фізичними особами. У разі, якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. За таких обставин підстави для проведення експертизи мають зобов'язальний, імперативний характер.

Перспективним напрямом подальших розвідок у гемологічному праві є розробка класифікації об'єктів експертно-гемологічних правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранов П. М. Наукові основи гемології. *Науковий вісник НГА України*, 2001, 1, 63–67.
2. Про створення запасу дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів в Україні : Постанова Президії Верховної Ради України від 02.12.1991 р. № 1886-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 7, ст. 62. (втратила чинність на підставі закону від 18.11.1997 р. № 637/97-ВР).
3. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними : Закон України від 18.11.1997 р. № 637/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Квасниця І. В. Основи гемології: електронний навчальний посібник. *Інтернет-ресурс Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2023. 184 с.
5. Iryna Rudenka Current trends in the development of scientific and technical tools for the research of jewelry with inserts of precious stones/ *Scientific Bulletin Scientific Bulletin of the Dnipro State University of Internal Affairs*. 2021. 1, 298–302. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-1-298-302>
6. Чистякова Г. С. Включення діамантів як діагностична ознака природності каменя в судово-гемологічних експертизах діамантів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. 69, 399–405. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.38>
7. Баранов П. М., Кірін Р. С. Особливості судово-гемологічної експертизи перлів і бурштину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. 2. 228–235. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-2-228-235>
8. Баранов П. М., Кірін Р. С. Сучасні проблеми нормативно-правового регулювання у сфері гемологічної експертизи. *Коштовне та декоративне каміння*, 2021, 2 (104), 14–20. DOI: [https://doi.org/10.53056/2021-2\(104\)-3](https://doi.org/10.53056/2021-2(104)-3)
9. Кірін Р. С. Правове забезпечення оцінки та продажу об'єктів гемологічних відносин. *Форум Права*, 2024. 78(1), 65–76. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10869348>
10. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
11. Інструкція про порядок виконання гемологічної експертизи декоративного каміння, його штучних аналогів, гірських порід та мінеральних речовин : наказ директора Державного гемологічного центру України від 26.12.2006 р. № 89/06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v89_0214-06#Text
12. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства фінансів України : наказ Міністерства фінансів України від 01.07.2014 р. № 737. *Офіційний вісник України*. 2014. № 72, ст. 2035.
13. Щодо питання експертної оцінки щебеню з природного каміння при його експорті з України : лист директора Державного гемологічного центру України від 20.07.2009 р. № 71000-4/2007/09-2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v09-2214-09#Text>
14. Kirin R., Baranov P., Koziakov I. Gemological Law of Ukraine: formation Problems and development Prospects. *Visnyk Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geology*, 2021. 93 (2), 6–14. DOI: <http://doi.org/10.17721/1728-2713.93.01>
2. On the creation of a stock of precious metals and gemstones in Ukraine [Pro stvorennia zapasu dorohotsinnykh metaliv i dorohotsinnykh kameniv v Ukraini]: Postanova Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 02.12.1991 r. № 1886-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 7, st. 62. (vtratyta chynnist na pidstavi zakonu vid 18.11.1997 r. № 637/97-VR).
3. On State Regulation of Mining, Production and Use of Precious Metals and Precious Stones and Control over Operations with Them [Pro derzhavne rehuliuвання vydobutku, vyrobnytstva i vykorystannia dorohotsinnykh metaliv i dorohotsinnoho kaminnia ta kontrol za operatsiiamy z nymy]: Zakon Ukrainy vid 18.11.1997 r. № 637/97-VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Kvasnytsia, I. V. (2023). Basics of gemology [Osnovy hemolohii]: elektronnyi navchalnyi posibnyk. *Internet-resurs Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 184 с.
5. Rudenka, Iryna (2021). Current trends in the development of scientific and technical tools for the research of jewelry with inserts of precious stones. *Scientific Bulletin Scientific Bulletin of the Dnipro State University of Internal Affairs*. 1, 298–302. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-1-298-302>
6. Chystiakova, H. S. (2024). Inclusion of diamonds as a diagnostic sign of naturalness of a stone in forensic gemological examinations of diamonds [Vkliuchennia diamentiv yak diahnostychna oznaka pryrodnosti kamenia v sudovo-hemolohichnykh ekspertyzhakh diamentiv]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. 2024. 69, 399–405. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.38>
7. Baranov, P. M., Kirin, R. S. (2020). Features of forensic gemological examination of pearls and amber [Osoblyvosti sudovo-hemolohichnoi ekspertyzy perliv i burshtynu]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2. 228–235. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-2-228-235>
8. Baranov, P. M., Kirin, R. S. (2021). Modern problems of legal regulation in the field of gemological expertise [Suchasni problemy normatyvno-pravovoho rehuliuвання u sferi hemolohichnoi ekspertyzy]. *Koshtovne ta dekoratyvne kaminnia*, 2 (104), 14–20. DOI: [https://doi.org/10.53056/2021-2\(104\)-3](https://doi.org/10.53056/2021-2(104)-3)
9. Kirin, R. S. (2024). Legal support for the assessment and sale of objects of gemological relations [Pravove zabezpechennia otsinky ta prodazhu ob'ektiv hemolohichnykh vidnosyn]. *Forum Prava*, 78(1), 65–76. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10869348>
10. About forensic expertise [Pro sudovu ekspertyzu]: Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 r. № 4038-XII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
11. Instruction on the procedure for performing gemological examination of decorative stones, their

REFERENCES:

1. Baranov, P. M. (2001). Scientific basis of gemology [Naukovi osnovy hemolohii]. *Naukovyi visnyk NHA Ukrainy*. 1, 63–67.

- artificial analogues, rocks and minerals [Instruktsiia pro poriadok vykonannia hemolohichnoi ekspertyzy dekoratyvnoho kaminnia, yoho shtuchnykh analohiv, hirskykh porid ta mineralnykh rechovyn]: nakaz dyrektora Derzhavnoho hemolohichnoho tsentru Ukrainy vid 26.12.2006 r. № 89/06. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v89_0214-06#Text
12. On Amending and Invalidating Certain Orders of the Ministry of Finance of Ukraine [Pro vnesennia zmin ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakykh nakaziv Ministerstva finansiv Ukrainy]: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 737. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2014. № 72, st. 2035.
 13. On the issue of expert evaluation of crushed stone from natural stones when exported from Ukraine [Shchodo pytannia ekspertnoi otsinky shchebeniu z pryrodnoho kaminnia pry yoho eksporti z Ukrainy]: lyst dyrektora Derzhavnoho hemolohichnoho tsentru Ukrainy vid 20.07.2009 r. № 71000-4/2007/09-2. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v09-2214-09#Text>
 14. Kirin, R., Baranov, P., & Koziakov, I. (2021). Gemological Law of Ukraine: formation Problems and development Prospects. *Visnyk Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geology*, 93 (2), 6–14. DOI: <http://doi.org/10.17721/1728-2713.93.01>